Schlieffen's operatieplan van 1905.

DOOR

J. J. G. Baron VAN VOORST TOT VOORST,
Kapitein van den Generalen Staf.

I.

In een beschouwing in het Januari-nummer van dit tijdschrift, gewijd aan de jongste publicaties betreffende de rol, welke aan Nederland zou zijn toegedacht in het groote operatieplan van den voormaligen Chef van den Pruisischen generalen staf, Graaf von Schlieffen, heb ik aangedrongen op het openbaar maken van dit plan met alle daarbij behoorende kaarten en stukken door het Duitsche rijksarchief.

Er was namelijk — en dit blijft toch wel de hoofdzaak — een flagrante tegenstelling tusschen hetgeen daarover Schlieffen's opvolger, de thans overleden generaal von Moltke, in den vorm van een memorie in November 1914 en nogmaals in den zomer van 1915 aanteekende en hetgeen de hoofdarchiefraad W. Foerster in den laatsten tijd mededeelde, terwijl nochtans in het Duitsche ambtelijke stafwerk ter zake niets te vinden was.

Intusschen is in den stand van zaken weinig verandering gekomen. De heer Foerster bespreekt in een artikel verschenen in het Aprilnummer van den Militairen Spectator, de door mij genoemde bezwaren, nadeelen en onwaarschijnlijkheden — het rijksarchief blijft zwijgen en het eenige wat ik voorloopig heb kunnen verkrijgen is de toestemming tot het openbaar maken van een briefwisseling, welke ik met dit lichaam voerde.

Hoewel de heer Foerster uitsluitend mijn beschouwingen in het Januari-nummer op het oog had, ontving ik het niet te voren ter inzage, zoodat ik het niet terstond heb kunnen beantwoorden. Deze beantwoording gelieve de lezer aan te treffen in bijlage A, waarin ik mij veroorloofd heb stuk voor stuk de opmerkingen van den heer Foerster na te gaan en te toetsen aan de te mijner beschikking staande gegevens.

Dat mijn antwoord niet onmiddellijk op het stuk van den heer Foerster is gevolgd, is wellicht ook maar beter. Het gaat ten slotte niet om een gedachtenwisseling tusschen den heer F. en mij. Zooals ik dadelijk en met nadruk in mijn samenvatting in het Januari-nummer van dit tijdschrift heb betoogd, moet het woord worden gelaten aan het gezaghebbend lichaam, dat ambtshalve belast is met de geschiedschrijving van den grooten oorlog aan Duitsche zijde en dat de bewuste dokumenten onder zijn berusting heeft.

Ik heb dan ook, onder toezending van een afdruk van mijn artikel, de aandacht van het rijksarchief op deze aangelegenheid gevestigd en

er op gewezen hoe wenschelijk het was, dat het zijn gereserveerde houding prijs gaf en het plan van Schlieffen cum annexis publiceerde (bijlage B).

Het antwoord (bijlage C) behelsde, dat het rijksarchief niet het voornemen heeft tot openbaar maken over te gaan om bepaalde, niet nader aan te geven redenen „bij welke de vraag van een mogelijken „marsch door Nederland in geenerlei opzicht een rol speelt''.

Het rijksarchief wilde daarmede blijkbaar doen uitkomen, dat ten aanzien van hetgeen over den marsch door ons grondgebied was aangegeven feitelijk niets zou zijn geheim te houden. Er mocht dus op goeden grond vertrouwd worden, dat althans tegen het publiceeren van *deze gedeelten* geen bezwaar bestond. Ik vestigde hierop de aandacht en verzocht voor het geval het rijksarchief bij de aanvankelijk ingenomen houding wenschte te blijven, zelf te Potsdam inzage te mogen nemen van de betrokken gedeelten van het operatieplan en deze dan te publiceeren (bijlage D).

De president van het rijksarchief meende evenwel ook aan dit verzoek om „principieele overwegingen'' geen gevolg te kunnen geven, maar in hetzelfde schrijven (bijlage E) deelde hij mede, dat de hoofdarchiefraad Foerster in het tijdschrift „die Kriegsschuldfrage'' reeds had gepubliceerd wat Schlieffen in zijn memorie over de mogelijkheid van een marsch door ons grondgebied heeft geschreven. Ook de heer Foerster zegt, in den Militairen Spectator van April j.l., dat hij heeft moge publiceeren wat Schlieffen over het betreden van Nederlandsch grondgebied „op schrift heeft gezet''.

Ik moet hier dus vaststellen, dat wat den heer Foerster is toegestaan, mij wordt geweigerd.

II

Wat nu heeft de heer Foerster gepubliceerd van hetgeen Schlieffen op schrift heeft gezet over het betreden van Nederlandsch grondgebied?

Ik heb gemeend dit woordelijk als bijlage F hieraan te moeten toevoegen,

— eensdeels omdat de president van het rijksarchief in zijn schrijven van 21 Februari 1925 naar dit opstel uit „die Kriegsschuldfrage'' verwijst en daarbij nog aanteekent: „Meer staat hierover in de memorie niet'', bedoeld opstel dus als „stuk van overtuiging'' beschouwt;

— anderdeels, omdat ik daaraan eenige beschouwingen vastknoop en den lezer in staat wil stellen deze aan het bewuste artikel te toetsen.

In de eerste plaats moet ik er met ernst de aandacht opvestigen, dat van een publicatie van hetgeen Schlieffen op schrift heeft gezet al heel weinig blijkt.

De eenige zinnen, welke woordelijk uit de memorie van December 1905 zijn aangehaald, luiden:

„De schending van de neutraliteit van Luxemburg zal, afgezien „van protesten, geen gevolgen van beteekenis hebben. De Nederlanden

„zien niet minder dan Duitschland in het met Frankrijk verbonden „Engeland eenen vijand. Een overeenkomst met hen „wird sich „ „erzielen lassen'' ''. België zal zich vermoedelijk verzetten''.

Verder vormt het medegedeelde slechts een door den bewerker gegeven samenvatting van denkbeelden van Schlieffen, voorkomende in verschillende operatieplannen en ontwerpen voor den opmarsch (zie hieronder), vermengd met toelichtingen, beschouwingen en conclusies van den bewerker zelf,waarbij ook telkens denkbeelden van Moltke worden aangehaald, besproken en toegelicht.

De woordelijke wedergaaf, de tekst van Schlieffen's eigenhandig geschreven of door hem gedicteerde stukken ontbreekt; er is niet alles gepubliceerd wat hij op schrift heeft gezet en waar het in de eerste plaats om gaat. En juist op een dergelijke wijze van behandeling heb ik in het Januari-nummer van den Militairen Spectator de aandacht gevestigd en daartegen mijn bezwaren geuit.

Ik zal het artikelgedeelte uit „die Kriegsschuldfrage'' dan ook verder als *„overzicht''* aanhalen.

Een tweede niet onbelangrijke quaestie is, dat in het „overzicht'' gesproken wordt over de door Schlieffen „tegen het einde van zijn „ambtstijd'' samengestelde opmarsch- en operatie-ontwerpen (meervoud), terwijl het mij slechts te doen is om den inhoud van het *laatste* operatieplan van Schlieffen, opgemaakt onder den titel „Krieg gegen „Frankreich''.

Aangezien Schlieffen van 1891 tot 1906 chef van den generalen staf was, is, „tegen het einde van zijn ambtstijd'' een nogal rekbaar begrip.

Verder lezen wij, dat Schlieffen in zijn operatieplannen (wederom meervoud) de „mogelijkheid'' van het betreden van Nederlandsch grondgebied slechts in het oog had gevat in de veronderstelling, dat het aan de Duitsche diplomatie zou gelukken, Nederland bij het begin van den oorlog tot een vriendschappelijke overeenkomst met Duitschland te bewegen. Inderdaad schijnt een dergelijke „mogelijkheid'' bij operatieplannen vóór dat van 1905 te zijn ingetreden.

Tot dusverre was uit het werk van generaal von Kuhl betreffende den Duitschen generalen staf [1]) bekend, dat Schlieffen in zijn operatieplannen „na eenigen tijd'' besloot tot den marsch met den rechtervleugel door België, teneinde het Fransche front te kunnen omvatten. Het concentratiegebied der Duitsche legers strekte zich daartoe nog in het begin van deze eeuw noordelijk uit tot St. Vith (ongeveer 60 K.M. Z. van Aken), de omvatting was nog met den aanval in front verbonden. „In de volgende jaren'', zoo schrijft von Kuhl, „voerde graaf Schlieffen het denkbeeld van de omvatting geleidelijk

---

[1]) H. von Kuhl, General der Infanterie a. D. „Der deutsche Generalstab in „Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges".

„scherper door'' en, zoo voegt Montgelas er aan toe [1]), „rukte de „rechtervleugel steeds verder noordwaarts''.

Betreffende de verschillende phasen in de ontwikkeling van deze „tegen het einde van zijn ambtstijd'' samengestelde operatieplannen vernamen wij evenwel tot nog toe niets. Slechts het laatste, het groote plan van December 1905, werd in groote trekken door verschillende schrijvers ontvouwd.

In de dezer dagen verschenen studie van den generaal von Staabs [2]) wordt evenwel weer een tip van den sluier opgelicht. Generaal von Staabs ontving, als hoofd van de spoorwegafdeeling van den grooten generalen staf, inzage van de „aanwijzingen voor den opmarsch''; hij vermeldt dat nog in April 1903 de rechtervleugel van het concentratiegebied niet noordelijker lag dan drie jaren te voren (d.i. dus tot St. Vith). Bij een bespreking nu, op dat tijdstip met graaf Schlieffen gevoerd, gaf hij het denkbeeld aan de hand om, ter verdere versterking van den rechtervleugel, troepen meer noordelijk per spoor aan te voeren en het gebied der uitlaadstations uit te breiden tot Keulen=Aken=Neusz (ter hoogte van Roermond), om vandaar met voetmarschen in zuidelijke richting te verzamelen. Wellicht is hierbij tevens de „mogelijkheid'' van den marsch door Nederland in het oog gevat.

Zooals von Staabs verder zegt, werd na 1903 *intusschen de versterking van den rechtervleugel steeds grooter*. De climax ligt dus in de plannen van 1903, 1904,en 1905 en, naar wij reeds wisten, moest volgens het groote plan van 1905 het noordelijkste leger met den rechtervleugel bij Crefeld (ter hoogte van Venlo) worden verzameld en strekte zich het concentratiegebied achterwaarts uit tot op den rechter Rijnoever.

Mag ik hieraan nog toevoegen de mededeeling van generaal von Staabs, dat de werkzaamheden ten behoeve van het strategische spoorwegnet zich in dien tijd hoofdzakelijk bepaalden tot het district Keulen en dat dit district, blijkens de overzichtskaart van het Reichs-Eisenbahnamt, ook het geheele gebied omvatte tusschen onze oostelijke grens en den Rijn?

Mag ik er bovendien op wijzen, dat in het „overzicht'' wordt medegedeeld — een mededeeling, welke in het sterk besnoeide artikel van Foerster in de Deutsche Allgemeine Zeitung van 30 November 1924, No. 565 niet voorkomt — dat Schlieffen „voor de voortzetting der „operatiën door België groote beteekenis hechtte aan het spoedig bezit „van Nederlandsche spoorwegen als zekere achterwaartsche verbindings-„wegen''. En mag ik er aan herinneren dat ten onzent reeds herhaaldelijk op deze beteekenis der Nederlandsche spoorwegen de aandacht is gevestigd.

---

1) Generaal Graf Montgelas in „Zur Vorgeschichte des Weltkrieges''. Heft 2.

2) H. von Staabs, General der Infanterie a. D. „Aufmarsch nach zwei „Fronten auf Grund der operationpläne van 1871—1914''.

III.

Overgaande tot een bespreking van de gegevens, welke het „overzicht'' nopens Schlieffen's voornemen biedt, is natuurlijk het woordelijk weergegeven, hierboven aangehaalde gedeelte in de eerste plaats van belang. De steller van het „overzicht'' zegt, dat daarmede „ganz klar'' is aangetoond, dat Schlieffen geen neutraliteitsbreuk wenschte. Wat staat er evenwel? Niets meer dan dat Schlieffen bij wijze van axioma mededeelt: „een overeenkomst met Nederland „ „wird sich erzielen lassen'' ''. Ik geef de laatste woorden onvertaald, vertaling zou niet op juiste wijze het imperatief mandaat kunnen weergeven, dat aan de Duitsche diplomatie was toegedacht. Schlieffen was er blijkbaar ten volle van overtuigd, dat de schikking getroffen zou worden. Doch hetgeen wij na de voorafgaande toelichting „ganz klar'' hopen te vernemen, namelijk wat hij dacht te doen, wanneer de onderhandelingen niet slaagden, is in deze uitspraak niet te vinden.

De „schikking'', — elders wordt in het „overzicht'' zelfs gesproken van een „bondgenootschap'' —, moest worden getroffen bij het uitbreken der vijandelijkheden. De daartoe leidende diplomatieke besprekingen zouden evenwel niet gevoerd worden in vredestijd. Het blijkt duidelijk uit het „overzicht'', dat de „onderhandelingen'' eerst bij het uitbreken van den oorlog zouden worden gevoerd.

Hoeveel tijd zou alsdan evenwel voor het voeren van onderhandelingen beschikbaar zijn?

Ik laat het aan den lezer over om de waarde te bepalen en het karakter vast te stellen van dergelijke op het laatste oogenblik en onder den bedreigenden opmarsch van een geweldige legermacht gevoerde diplomatieke onderhandelingen op korten termijn.

Ik voeg er aan toe dat zooals gebleken is uit een mededeeling van den militairen medewerker van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, Nederlandsche autoriteiten inzage hebben gehad van authentieke stukken, opgemaakt door de spoorwegafdeeling van den Pruisischen grooten generalen staf, waaruit o.m. bleek, dat de voorbereiding voor bepaalde oorlogshandelingen zoo ver ging dat, daarbij vooruitgeschoven brigades op vredessterkte reeds *bij het aanbreken van den eersten mobilisatiedag* op bepaalde punten onze grens zouden overschrijden.

Maar, zoo licht de steller van het „overzicht'' toe, voor het geval, dat de Duitsche diplomatie niet tot een schikking mocht kunnen komen, was ook graaf Schlieffen „gewillt'' — let wel „gezind'' — de Nederlandsche neutraliteit te ontzien en met den rechtervleugel een manoeuvre om Limburg uit te voeren. Laat hij dit afhangen van wat hij van het Nederlandsche leger verwacht? Hoe het zij, ook hier ontbreekt de tekst der memorie en kunnen wij allerminst de reikwijdte peilen van deze op het laatste oogenblik, bij het mislukken der onderhandelingen intredende „gezindheid'' van den Chef van den staf van

het gemobiliseerde Duitsche leger, te meer omdat kort te voren in het „overzicht'' weer sprake is van de laatste ontwerpen (meervoud) van de aanwijzingen voor den opmarsch van het Duitsche Westerheir.

In het overzicht is verder nog een kantteekening woordelijk weergegeven, doch zij is niet van Schlieffen maar door diens opvolger von Moltke gesteld naast den hiervoren woordelijk aangehaalden tekst van Schlieffen. Zij luidt:

„Wanneer onze diplomatie dat klaarspeelt is een groot voordeel „bereikt. Holland als bondgenoot zou van onschatbare beteeke„nis zijn''.

Daaruit wil de steller afleiden, dat von Moltke toenmaals in Schlieffen's denkbeeld geenszins overweldiging van een neutralen buurman, doch het zich ten nutte maken van een bondgenoot zag. Een dergelijke conclusie kan ik niet uit dit kantschrift afleiden. Er staat daarin niet anders dan , dat bij gelukte onderhandelingen heel wat zou zijn bereikt; dit omvat geenszins een beoordeeling van hetgeen bij mislukte onderhandeling zou geschieden.

Ik wil deze gelegenheid niet voorbij laten gaan zonder de aandacht te vragen van degenen onder ons, die losjes heenloopen over de motieven van militairen aard door von Moltke in zijn „Erinnerungen'' voor het ontzien van ons grondgebied aangevoerd, doch slechts groote waarde toekennen aan diens overwegingen op economisch gebied. Ons land zou namelijk als „ademhalingsorgaan voor het Duitsche bedrijfsleven'' van belang zijn. Uit bovenaangehaalde kantteekening blijkt nu echter, dat Von Moltke ons als *bondgenoot* van onschatbare beteekenis achtte. In dat geval ware het evenwel uit met het ademhalingsorgaan en zouden wij in de blokkade van het Duitsche bedrijfsleven hebben moeten deelen!

Aan het slot komt in het „overzicht'' de mededeeling voor dat von Moltke van 1909 af — dat is juist het tijdstip, waarop hij de plannen van een marsch over Roermond definitief heeft laten vallen — een overvalling van de vesting Luik noodig achtte. Schlieffen kon deze vesting noordelijk omtrekken en meer methodisch, namelijk door een artilleristischen aanval tegen den fortengordel optreden; ik verwijs daarvoor nog naar de bespreking in bijlage A (ad 2.)

In het „overzicht'' nu wordt, ter verklaring van Moltke's inzicht, opgemerkt, dat deze verandering noodig zou zijn geweest om den Belgen, wier leger in de laatste jaren voor den oorlog in samenhang en in gereedheid voor de mobilisatie er op vooruit was gegaan, geen tijd te geven tot het inrichten van de vesting. De luitenant-generaal Tappen, die bij het begin van den oorlog chef van de afdeeling operatiën van den generalen staf van het Duitsche leger was, deelt ons evenwel in „Bis zur Marne 1914'', overeenkomstig de door Foerster gewraakte mededeelingen uit Moltke's „Erinnerungen'' mede:

„**Aangezien** de kolonel-generaal von Moltke onder alle omstan-

„digheden elke aanraking van Nederlandsch grondgebied ook van „de punt om Maastricht heen, wilde vermeden zien, **zoo was** voor de „voorwaartsche beweging noordelijk van de Maas het innemen van „de als pantservesting versterkte stad Luik een vereischte. Voor deze „oorlogshandeling, in den vorm van een overvalling, moesten uit- „voerige voorbereidingen worden getroffen''.

Wij stellen hieruit vast,

— ten eerste, dat de reden van de sinds 1909 voorbereide *overvalling* van Luik gelegen was in het van dien datum af ontzien van ons grondgebied;

— ten tweede, dat het getuigenis van den generaal Tappen bevestigt een van de twee gedeelten uit Moltke's memoires, waarop de heer Foerster het stempel van onbetrouwbaarheid heeft gedrukt.

IV.

Ik heb aan de hand van het „overzicht'' mijn bezwaren tegen de wijze waarop mededeelingen zijn gedaan uit of over het veldtochtsplan van Schlieffen met betrekking tot de overschrijding van Nederlandsch grondgebied en alles wat daarmede samenhangt, opnieuw ontwikkeld. Ook bij de bespreking in bijlage A heb ik op verschillende tegenstrijdigheden ter zake tusschen Duitsche geschiedschrijvers gewezen.

Terwijl het groote stafwerk over de kern van de quaestie zwijgt, wil het rijksarchief ook verder geen aandacht aan deze aangelegenheid besteden.

Samenvattend spreek ik daarom als mijne overtuiging uit, dat hetgeen aan Schlieffen's operatieplan van 1905 vastzit met betrekking tot Nederlandsch grondgebied, na de dupliek van den heer Foerster en de herhaalde weigering van het rijksarchief om tot publicatie over te gaan, nog minder duidelijk is dan te voren.

Ik blijf bij mijne meening, dat wij slechts de oorspronkelijke stukken kunnen aanvaarden. Op deze wijze heeft de Fransche generale staf de geschiedschrijving van den grooten oorlog opgevat; naast een relaas der gebeurtenissen zijn de stukken, welke daarvoor de bouwstoffen hebben geleverd in een afzonderlijk deel in extenso uitgegeven; daaronder ook operatieplannen.

De heer Foerster heeft aan het slot zijner opmerkingen medegedeeld, dat hij tegen iedere poging om de historische waarheid niet te doen gelden beslist zal protesteeren.

Welnu, juist bezien van dit standpunt komt het mij voor, dat het rijksarchief niet langer mag wachten met het openbaar maken van de stukken betreffende het Duitsche operatieplan van December 1905.

BIJLAGE A.

Beantwoording van de opmerkingen van den heer W. Foerster, in den Militairen Spectator van April 1925.

Ad 1. Zie mijn vorenstaand artikel en de overgelegde correspondentie, gevoerd met het Duitsche rijksarchief.

Ad 2. Ik heb niet verondersteld, dat drie legers uit het rayon van Crefeld zouden oprukken; deze voorstelling van den heer F. is een miskenning mijner beschouwing. Ik schreef, dat de rechtervleugel bij Crefeld verzameld werd en vestigde er de aandacht op dat de manoeuvre van Schlieffen ongehoorde moeilijkheden met zich zou brengen, met het oog op de grootere troepenmassa (zie ad 3 en ad 4) en omdat Luik niet door overrompeling maar door een artilleristischen aanval tot overgave moest worden gedwongen.

Wij vernemen thans, dat deze manoeuvre trapsgewijze en in echelons zou zijn uitgevoerd. Was alles, wat over de concentratie en de aanvankelijke bewegingen uit het plan van Schlieffen bekend was, reeds uiterst vaag, door deze algemeene toelichting van den heer F. wordt de quaestie al weinig minder duidelijk, terwijl nochtans een en ander in het betrokken ontwerp of in de bijbehoorende aanwijzingen voor den opmarsch vermoedelijk tot in bijzonderheden zal zijn aangegeven.

Ik vestig er bovendien de aandacht op, dat in het Duitsche ambtelijke stafwerk (deel I) gezegd wordt, dat, volgens de memorie van December 1905, *uit de lijn Crefeld—Metz met een linksche zwenking* naar de lijn Duinkerken—Verdun zou worden opgerukt; er is daar geen sprake van een trapsgewijs en in echelon wringen door het gebied bij en Z. van Luik. Volgens ditzelfde stafwerk moest daarentegen de groote linksche zwenking in 1914, volgens het gewijzigde plan van Moltke, eerst beginnen nadat de twee vleugellegers ter hoogte van Luik gereed stonden, d.i. dus na de manoeuvre van het 1. Leger om Limburg.

De heer F. deelt thans ook mede, dat Schlieffen geloofde Luik „heel gauw in verkort proces ten val te kunnen brengen''. Vielen hem daarmede ook de spoorbruggen, welke voor het slagen van het operatieplan noodig waren en waarvoor Moltke later de overrompeling organiseerde, ongerept in handen? Had Schlieffen, die zoo veel waarde hechtte aan het „bezit'' van de Nederlandsche spoorwegen door Limburg (Zie het artikel van den heer F. in „Die Kriegsschuldfrage'', Januari 1925, en bijlage F.), dan niet de Belgische spoorwegen noodig, wanneer de Nederlandsche niet in zijn „bezit'' kwamen?

Terwijl hier gezegd wordt, dat Luik door den artilleristischen aanval „heel gauw ten val gebracht zou kunnen worden'', zou volgens bijlage F. (verder aangehaald als „overzicht'') *juist door den marsch over Nederlandsch grondgebied, waardoor Luik omtrokken kon worden,* deze vesting „vermoedelijk snel ten val worden gebracht en daarmede

„de weg naar België voor de verder zuidelijk marcheerende strijd-„krachten geopend zijn''. De conclusie kan slechts zijn, dat Schlieffen van meening was, dat ook door den verkorten artilleristischen aanval Luik niet zoo snel ten val zou kunnen worden gebracht als door een omtrekking over Limburg. Omgekeerd achtte Moltke, blijkens de mededeelingen van generaal Tappen in „Bis zur Marne 1914'', juist een onmiddellijke overvalling van Luik noodig, omdat hij het Nederlandsche grondgebied wenschte te vermijden.

Ik doe nog opmerken, dat het „overzicht'' zelf spreekt van een „planmäszig'' d.i. dus stelselmatig of zelfs *methodisch* optreden tegen Luik *na voltooiden opmarsch* in den vorm van een verkorten artilleristischen aanval. Derhalve waren na den voltooiden opmarsch bij Schlieffen de noordelijke wegen naar België niet voor de legerbeweging beschikbaar en moest nog de methodische verkorte aanval volgen. Zoolang moest dus de voorwaartsche beweging ook van het voorste echelon wachten, althans indien niet door ons land gemarcheerd werd. Nochtans schrijven von Kuhl en Rochs en Foerster en het stafwerk, dat het er voor Schlieffen op aan kwam zoo snel mogelijk de lijn Antwerpen=Namen te bereiken. In de „Kritik des Weltkrieges'' door een Generalstäbler (Hauptmann Ritter) wordt zelfs gezegd, dat Schlieffen zich bliksemsnel op den tegenstander zou werpen of, zooals van Fransche zijde werd opgemerkt: „Ils feront sur nous le bond du „panthère''.

Ad 3. Ten aanzien van de vraag nopens een sterkte van den Duitschen rechtervleugel van 24 of van 30 divisiën, vestig ik de aandacht op de mededeeling van den heer F., dat een sterkte van 30 divisiën voor den rechtervleugel in het plan-Schlieffen als „toekomstpro-„gramma'' moest worden opgevat. Dit ontneemt dus niets aan de waarde van mijn opmerking, dat thans gebleken is, dat het bewuste operatieplan gebaseerd was op een sterkte van de noordelijke legergroep van 30 divisiën. Of deze sterkte in 1906 of eerst later zou worden bereikt doet niet ter zake; voor 30 divisiën moest (te zijner tijd) de noodige ontwikkelingsruimte aanwezig zijn en deze ruimte dus in het operatieplan van meet af zijn voorzien.

Ad 4. Ook handhaaf ik ten volle hetgeen ik ten aanzien van de 10 landweerbrigades heb vermeld; het optreden dezer brigades is aangegeven op blz. 58 en 59 van het Duitsche stafwerk.

In mijn opgave, dat 24 divisiën in 1914 noordelijk van de Maas opereerden, was het III Reservekorps inbegrepen. Het indeelingsoverzicht, bijlage 1 van het stafwerk, geeft voor het 1. en 2. Leger te zamen 24 divisiën aan. Hoe de heer F. met inbegrip van het III Reservekorps tot 26 divisiën komt is mij niet duidelijk. De 24 divisiën behoorden tot het Garde, II., III., IV., VII., IX., X., Gardereserve, III R., IV R., VII R. en X R. korps; deze zijn ook aangegeven op de schets op blz. 347 van het stafwerk, welke den toestand in den

morgen van 21 Augustus 1914 aangeeft; er komt daar geen legerkorps en geen divisie méér N. van de Maas voor.

Ik schreef, dat 6 aanvullingskorpsen achter den rechtervleugel zouden volgen. De heer F. zegt evenwel dat het niet bekend is wáár Schlieffen de 8 aanvullingskorpsen wilde doen oprukken; in geen geval zouden zij van het begin af achter den rechtervleugel „massiert" noordelijk van de Maas volgen. Nu, over „massiert" volgen, heb ik geenszins gesproken. Ik verwijs echter voor de 6 aanvullingskorpsen naar het werkje van Dr. H. Rochs „Schlieffen", waarin op de overzichtsschets van Schlieffen's plan deze 6 korpsen *noordelijk van de Belgische Maas zijn ingeteekend*, terwijl in den tekst is aangegeven, dat „mindestens 6 Ersatzkorps hinter den rechten Flügel geführt werden „sollen".

De Ober Generalarzt Rochs, die een bijzondere vriend van Schlieffen was, heeft rijkelijk over gegevens beschikt, welke hem door Schlieffen's familie waren verstrekt. De schets in zijn werk is in verschillende opzichten uitgebreider dan die in Foerster's boek: „Graf Schlieffen „und der Weltkrieg".

Ad 5. De gegeven toelichting is mij niet duidelijk. Men zou zooals het er staat uit moeten afleiden, dat het „dekken van de rechterflank „niet noodig was voor het opmarcheeren, maar *reeds* voor het voor„waarts rukken". Ik meen dat „voorwaarts rukken" *volgt* op „opmar„cheeren".

Ad 6. Uit de mededeeling van den heer F. stel ik vast, dat Schlieffen, die in de eerste plaats de landing der Engelschen te Antwerpen verwachtte, een „landing" alleen mogelijk na doortocht langs de Schelde, zich over deze door hem voorziene schending van ons grondgebied en over den invloed daarvan op zijn veldtochtsplan „in de aan den heer „F. bekende schriftelijke mededeelingen" niet heeft uitgelaten. Desondanks verwachtte hij een schikking met de Nederlanden en schreef hij „Ein Abkommen mit ihnen wird sich erzielen lassen".

Wat de mededeelingen over de politieke leiding, welke van niets wist, in dit verband te maken hebben is niet duidelijk.

Ad 7. De heer F. erkent dat het juist is, dat de versterking van den Duitschen linkervleugel samenviel met het opgeven van de plannen, welke de mogelijkheid van het betreden van Nederlandsch grondgebied beoogden. Ik heb gemeend, dat hiertusschen eenig oorzakelijk verband moest bestaan, de heer F. zegt, dat dit „nauwelijks is „aan te nemen". Ik laat dit voorloopig nog in het midden; het was mij er om te doen af te leiden tot welk tijdstip in de Duitsche operatieplannen met het betreden van Nederlandsch grondgebied rekening werd gehouden. Door de bevestiging van den heer F. blijkt dit inderdaad April 1909 te zijn geweest.

De heer F. wijst op de mogelijkheid van een versterking van den bij Moltke verzwakten rechtervleugel door vervoer van strijd-

krachten per spoor uit Elsasz-Lotharingen. In Schlieffen's plan was de versterking van den *niet* verzwakten rechtervleugel evenwel op soortgelijke wijze voorzien door 2 legerkorpsen van het Lotharingsche leger (stafwerk, deel I, blz. 56, 57 en 60). Ik vestig er bovendien de aandacht op, dat bij Moltke de uitwerking van dit troepentransport slechts tot het jaar 1910 plaats vond, doch daarna niet meer (zie von Kuhl „Der deutsche Generalstab").

Ad 8. Het is een weinig verkwikkelijke en aantrekkelijke taak — vooral nu de generaal von Moltke overleden is en zich niet kan verdedigen — om er de aandacht op te moeten vestigen, dat bij den gedrukten gemoedstoestand, de ineengestorte geestesgesteldheid en het vertroebeld geheugen als aan dezen generaal aan het einde van 1914 en nog in den zomer van 1915 worden toegeschreven, hij in hetzelfde tijdvak, van 30 December 1914 af, de belangrijke betrekking van chef van den plaatsvervangenden generalen staf te Berlijn bekleedde. Tezelfder tijd — Januari 1915 — stelde niemand minder dan von Hindenburg den Keizer voor om den van zijn ziekte herstelde Moltke weer als chef van den generalen staf van het veldleger in plaats van von Falkenhayn te benoemen (zie de brieven van Moltke aan den Keizer en aan Hindenburg van 17 en 23 Januari 1915, opgenomen in Moltke's Erinnerungen, Briefe und Dokumente).

Ik blijf er mij werkelijk over verwonderen, dat het ambtelijk werk van het rijksarchief uit de nog wel door een ambtenaar van het rijksarchief gewraakte en tot onzekere historische bron gestempelde memories van Moltke zich aanhalingen ten nutte heeft gemaakt; zij het dan tot staving van hetgeen uit anderen hoofde waarschijnlijk is. Temeer wekt dit verwondering nu de heer F. in het April-nummer van den Militairen Spectator schrijft: „indien het rijksarchief destijds „met het voornemen dezer publicatie van Moltke's weduwe in kennis „gesteld ware, het, zooals zijn plicht was, niet geaarzeld zou hebben om „zoo mogelijk de uitgave te beletten".

Ten slotte wil ik er nog op wijzen, dat de heer F. ten aanzien van het gebruik door Moltke van de ambtelijke stukken thans schrijft: „het is immers mogelijk, dat ze (de ambtelijke stukken) voor „hem (Moltke) toegankelijk waren, ik weet het niet", terwijl in „die „Kriegsschuldfrage" was uitgemaakt, dat Moltke zijn aanteekeningen „ohne jede Aktenunterlage aus dem Gedächtnis" heeft geschreven.

BIJLAGE B.

's-Gravenhage, 26 Januar 1925.

An den Präsidenten des Reicharchivs.

Euer Hochwohlgeboren,

Ich beehre mich, beiliegend eine kleine von mir verfasste Studie, welche im Januarhefte der niederländischen Zeitschrift „De Militaire

Spectator'' erschienen ist, an die Leiting des Reichsarchivs zu übersenden.

Meiner unmassgeblichen Meinung nach wäre es zur endgültigen Klarstellung des Sachverhaltes von ausserordentlichem Werte, wenn das Reichsarchiv selbst zu der Frage eines Durchmarsches des rechten Flügels des deutschen Heeres durch die niederländische Provinz Limburg Stellung nehmen wollte — wie ein solcher im dem Operationsplane des Grafen Schlieffen von Dezember 1905 vorgesehen ist.

Es könnte dies — meiner Ansicht nach — nur geschehen, indem der Operationsplan des Grafen Schlieffen vom Dezember 1905 „Krieg gegen Frankreich'', samt dem Nachtrage bezüglich Englands, und mit allen dazu gehörigen Akten, Operationskarten und geplanten Truppenbewegungen zur Veröffentlichung gelangt.

Ich gestatte mir noch zu bemerken, dass der erweiterte Aufsatz des Oberstleutnants a. D. W. Foerster im Januarheft der „Kriegsschuldfrage'' keine neuen Gesichtspunkte liefert, ebenso wie er auch nicht die in meiner Studie niedergelegten Äusserungen und Bemerkungen nachträglich zu beeinflussen im stande gewesen ist.

In der vollen Überzeugung, dass dem Rufe Deutschlands in den Niederlanden am besten durch eine vollständige Veröffentlichung des mehrfach erwähnten Kriegsplanes gedient wäre, zeichne ich mit der Versicherung meiner vorzüglichsten Hochachtung

J. J. G. VAN VOORST TOT VOORST,
Hauptmann im Generalstab des Niederländischen Heeres.

BIJLAGE C.

Der Präsident
des Reichsarchivs.

Nr. 1413 B.

Potsdam, den 5. Februar 1925.

Herrn Hauptmann van Voorst tot Voorst
Hochwohlgeboren.

Euer Hochwohlgeboren,

Beehre ich mich in Erwiderung auf Ihr Schreiben vom 26. Januar meinen ergebensten Dank für die freundliche Uebersendung Ihres Aufsatzes aus der Zeitschrift „De Militaire Spectator'' zu sagen. Eine Veröffentlichung der Denkschrift des Grafen Schlieffen ist aus bestimmten, hier nicht näher zu erörternden Gründen, bei denen die Frage eines eventuellen Durchmarsches durch Holland in keiner Weise irgend eine Rolle spielt, nicht beabsichtigt.

Mit der Versicherung der vorzüglichsten Hochachtung

Der Präsident des Reichsarchivs,
VON MERTZ.

BIJLAGE D. *'s-Gravenhage*, am 10ten Februar 1925.

An den Präsidenten des Reichsarchivs

Euer Hochwohlgeboren,

In dem ich mir erlaube, für Ihr sehr geehrtes Schreiben vom 5ten Februar 1925, Nr. 1413 B. meinen ergebensten Dank auszusprechen, beehre ich mich, meiner unmassgeblichen Meinung dahin Ausdruck zu geben, dass die Absicht des Reicharchivs, die Denkschrift des Grafen Schlieffen nicht der Oeffentlichkeit zu übergeben, zu bedauern ist.

Auch ersehe ich aus Ihrer Zuschrift, dass das Reichsarchiv selber zu der Frage „eines Durchmarsches des rechten Flügels des deutschen Heeres durch die niederländische Provinz Limburg, wie ein solcher in dem Operationsplane des Grafer Schlieffen vom Dezember 1905 vorgesehen ist", keine Stellung nimmt.

Da die Gründe, welche zu der erwähnten Absicht — der Nicht-veröffentlichung — geführt haben, nach Ihrer Mitteilung mit der letztgenannten Frage — dem Durchmarsche durch niederländisches Gebiet — in keinem näheren Zusammenhange stehen, gestatte ich mir zu bemerken, dass gegen die Stellungnahme des Reichsarchivs in dieser Angelegenheit scheinbar keine bestimmten Gründe bestehen.

Sollte sich das Reichsarchiv trotzdem von einer Stellungnahme auch weiter enthalten, dann würde ich groszen Wert darauf legen, wenn ich von Seiten Eurer Hochwohlgeboren die Erlaubnis erhielte, persönlich im Reichsarchive zu Potsdam in jene Abschnitte der mehrerwähnten Denkschrift, welche die Niederlande betrifft, Einsicht nehmen zu können, und diese dann zu veröffentlichen. Da es sich nur um jene Teile der Denkschrift handelt deren Veröffentlichung nicht unmöglich sein dürfte, erlaube ich mir die Freiheit zu diesem meinem Ansuchen.

Mit dem Ausdruck vorzüglichster Hochachtung zeichne ich,

J. J. G. VAN VOORST TOT VOORST,
Hauptmann im Generalstab des niederländischen Heeres.

BIJLAGE E.

Der Präsident
des Reichsarchivs. *Potsdam*, den 21 Februar 1925.

Nr. 2311 B. *Herrn Hauptmann Baron van Voorst tot Voorst Hochwohlgeboren.*

Euer Hochwohlgeboren,

Teile ich auf Ihr Schreiben vom 10 Februar sehr ergebenst mit, dass ich bedaure, Ihrem Antrage aus grundsätzlichen Erwägungen nicht entsprechen zu können. Was Graf Schlieffen in seiner Denkschrift

über die möglichkeit eines Durchmarsches deutscher Truppen durch holländisches Gebiet geschrieben hat, is durch Oberarchivrat Foerster in dem Ihnen bekannten Artikel in der Zeischrift „Die Kriegsschuldfrage'' bereits veröffentlicht. Mehr steht darüber in der Denkschrift nicht. Im übrigen hat mir Oberarchivrat Foerster mitgeteilt, dass er zu den Ausführungen Ihres Aufsatzes im Aprilheft des Militaire Spectator Stellung nehmen wird.

Mit dem Ausdruck vorzüglichster Hochachtung,

Euer Hochwohlgeboren, sehr ergebener,
VON MERTZ.

BIJLAGE F.

Uit „Die Kriegsschuldfrage''.

Nr. 1. Januar 1925, blz. 23, 24 en 25.

Richtig ist nur soviel, dasz Graf Schlieffen gegen Ende seiner dienstlichen Wirksamkeit — er trat am 1 Januar 1906 von seiner Stellung als Generalstabschef zurück — in seinen Aufmarsch- und Operationsentwürfen die M ö g l i c h k e i t ins Auge gefaszt hat, den Vormarsch des deutschen rechten Heeresflügels durch holländisches Gebiet zu führen. Der geplante Aufmarsch dieses Flügels fand aus eisenbahntechnischen Gründen seine nördliche Begrenzung in der Gegend von Krefeld. Der weit nach Süden bis in Höhe von Aachen vorspringende Südzipfel Hollands, die Provinz Limburg, lag also direkt vor der Front des rechten Aufmarschflügels. Nahm dieser seinen Vormarsch, von Anfang an breit entfaltet, in rein westlicher Richtung durch die Provinz Limburg, so umging er im Norden die durch die Festungen Lüttich und Namur verstärkte Maas-front der Belgier, brachte sie voraussichtlich schnell zu Fall und öffnete damit von hinten den weiter südlich aufmarschierenden deutschen Kräften den Weg nach Belgien. Auch war es von hoher Bedeutung für die Forsetzung der Operationen durch Belgien, wenn man schnell in den Besitz holländischer Eisenbahnen als sicherer rückwärtiger Verbindungswege gelangte.

Es musz aber in scharfem Gegensatz zu der vorerwähnten Niederschrift des Generalobersten v. Moltke festgestellt werden, dasz Graf Schlieffen in seinen Operationsplänen die Möglichkeit des Betretens holländischen Gebietes nur unter der Voraussetzung ins Auge gefaszt hat, dasz es der deutschen Diplomatie gelingen würde, Holland bei Kriegsbeginn zu einem freundschaftlichen Abkommen mit Deutschland zu bewegen. Er ging davon aus, dasz England für das Kolonialreich der Niederlande ein ebenso gefährlicher Feind sei wie für Deutschland, und dasz diese Erkenntnis die holländische Regierung einer deutschen Bündnisanregung geneigt machen und sie auf unsere Seite bringen würde. Man mag über diese politische Auffassung des Grafen Schlieffen denken wie man will, soviel is sicher, dasz der Gedanke einer „Vergewaltigung'' Hollands durch Neutralitätsbruch ihm ebenso

ferngelegen hat wie seinem Nachfolger. Ganz klar spricht sich Graf Schlieffen selbst hierüber in seiner groszen Denkschrift vom Dezember 1905 aus: „Die Verletzung der Neutralität Luxemburgs wird, abgesehen von Protesten, keine Folge von Bedeutung haben. Die Niederlande erblicken in dem mit Frankreich verbundenen England nicht weniger einen Feind als Deutschland. Ein Abkommen mit ihnen wird sich erzielen lassen. Belgien wird sich voraussichtlich widersetzen''. Hierzu hat Generaloberst v. Moltke die Randbemerkung gemacht: „Wenn unsere Diplomatie das fertigbringt, ist ein groszer Vorteil erreicht. Holland als Bundesgenosse wäre von unschätzbarem Wert''. Diese Randbemerkung zeigt klar, dasz Moltke zu jener Zeit in Schlieffens Idee keineswegs die *Vergewaltigung* eines neutralen Nachbarn, sondern die Nutzbarmachung eines *Bundesgenossen* gesehen hat.

Ganz in Uebereinstimmung hiermit rechneten auch zur Zeit des Grafen Schlieffen die letzen Entwürfe der Aufmarschanweisungen des deutschen Westheeres mit einer „freundlichen Haltung'' der Niederlande, übrigens auch noch die ersten Entwürfe aus Moltkescher Zeit. Erst vom Jahre 1909 an wird das Betreten holländischen Gebietes durch den rechten deutschen Heeresflügel aus der Reihe der operativen Möglichkeiten ausgeschieden, weil Moltke von dieser Zeit an der Ueberzeugung gewesen ist, dasz es unserer Diplomatie nach Lage der politischen Verhältnisse nicht glücken würde, bei Kriegsausbruch Holland zu einem Abkommen im Sinne Schlieffens zu bringen.

Die Nachteile, die der deutschen Kriegführung mit einem *feindlichen* Holland im Rücken erwachsen würden, hat Graf Schlieffen nicht minder klar erkannt wie Moltke. Für den Fall, dasz die politische Voraussetzung eines Abkommes mit Holland durch die deutsche Diplomatie nicht geschaffen werden konnte, war auch Graf Schlieffen gewillt, den rechten Heeresflügel aus seinem Aufmarschraum in ähnlicher Weise vorzuführen, wie es 1914 geschehen ist, d.h. unter Wahrung der holländischen Neutralität zunächst in südlicher, dann in westlicher Richtung durch den „engen Flaschenhals'' bei und südlich Lüttich. Ein Unterschied gegen Moltkes Plan bestand nur hinsichtlich des Verfahrens gegen diese belgische Festung selbst Graf Schlieffen wollte gegen sie erst nach vollendetem Aufmarsch planmäszig in Form eines abgekürzten artilleristischen Angriffs vorgehen. Moltke wählte statt dessen von 1909 an den Weg eines bereits in den ersten Mobilmachungstagen mit immobilen Truppen ohne artilleristische Vorbereitung auszuführenden Handstreichs. Diese Aenderung hielt er für notwendig, um den Belgiern, deren Armee in den letzten Jahren vor dem Kriege an innerer Güte und Mobilmachungsbereitschaft erheblich gewonnen hatte, keine Zeit zur vollen Armierung der Festung, insbesondere zum Ausbau des Zwischengeländes zwischen den einzelnen Forts, und zur Organisierung eines nachhaltigen Widerstandes an der Maasfront zu lassen.